

Resultater og tendenser i dansk landsbyarkæologi

Af Nils Engberg

1. Indledning

Der er indenfor det sidste tiår – fortrinsvis takket være de arkæologiske nøddudgravninger – frembragt en del nyt kildemateriale om middelalderens landbebyggelse. Det er derfor oplagt, som det sker i nærværende publikation, at få væsentlige og nye resultater lagt frem.

2. Forskningstradition

For de nye generationer må det virke mærkeligt, at den arkæologiske udforskning af middelalderlandsbyen – bortset fra Axel Steensbergs pionerindsats fra 1940'erne og 1950'erne – først nu i 1990'erne for alvor er ved at tage form. Det skyldes flere forhold.

Man har længe interesseret sig for forhold som middelalderens og renæssancens agrarøkonomi, landsbyernes organisering, dyrkningsformer mv., spørgsmål som er formuleret ud fra historikernes udforskning af agrarsamfundet, og som man har ment i al væsentlighed kun kunne besvares ved brug af de skriftlige kilder. Og man må som Erland Porsmose gjorde det 1991 i artiklen »landsbyen i renæssancearkæologien« (hikuin 18) erkende, at arkæologien ikke egner sig til at besvare alle spørgsmål, og at det stadig er »et overvældende undersøgelsesprogram, der forestår, før arkæologien for alvor holder sit indtog i det danske landbrugs historie i middelalder og renæssance. Til gengæld er mulighederne

så afgjort tilstede for, at arkæologien vil være i stand til grundlæggende at ændre mangt og meget i de antagne udviklingslinier«.¹

Et andet interessefelt har siden 2. halvdel af 1800-årene været gårdens oprindelse og udvikling. Denne interesse udsprang hos kulturhistorikere, som gennem studiet af de eksisterende gårdbygninger beskæftigede sig med nyere tids danske bondekultur. Den første, der fremkom med en samlet fremstilling af den ældre landlige bebyggelse i Danmark var Troels-Lund i »Dagligt liv i Norden« fra 1880. Her fremlægges udviklingsteorier, som i mere end hundrede år i store træk har været det skolebørn fik indprentet om livet på landet i gamle dage. Gården udviklede sig fra ét-rumshuset med alle funktioner samlet her: stue, stald, lo, lade mv. til gårde, hvor de forskellige funktioner efter behov blev anbragt i egne rum. Hvad angår bygningernes konstruktioner var de oprindeligt, dvs. i tiden med rigeligt træ, opført med jordgravede stolper og trævægge men de blev i 1500-årene afløst af bindingsværkshuset på en stensyld.² Det blev understreget, at den vigtigste faktor for gårdens udvikling var ildstedet. »Om ildstedet som Midtpunkt samlede sig alle Husets øvrige Dele! Dets gradvise Udvikling har i Norden betinget den lange Række af Overgange fra Oldtidens til Nutidens Bygningsformer«.³ Ildstedet var anbragt på gulvet og tjente både til madlavning og opvarmning.

Fig. 1. Axel Steensberg viser en udgraving frem. Foto: Grith Lørche.

Før 1500-årene var ovnen kommet til. Den bestod af et ildsted »overbygget med en grotte af ler«. Herefter trængte skorstenen frem og revolutionerede husenes indretning. Den medførte ændrede rumfordelinger, lukning af lyren i taget og deraf følgende behov for vinduer.¹

I begyndelsen af 1920'erne blev de første jernalderhustomter udgravet i Danmark. Resultaterne

blev tolket som en klar bekræftelse på, at den oprindelige gård kun bestod af ét hus. Det førte blandt bondegårdsforskerne til et ønske om via et arkæologisk materiale at følge hele gårdens udvikling. Det blev Axel Steensberg (fig. 1), der påtog sig denne opgave, efter at han i 1939 var blevet ansat ved Dansk Folkemuseum. Allerede samme år udgravede han hustomter i Aså og Bolle i Vendsyssel, og under den til Frilandsmuseet flyttede gård i Pebringe på Stevns samt i 1941-42 flere hustomter i Hejninge, Vestsjælland. I 1945-53 udgravedes ialt 20 huse eller dele af huse i St. Valby, ikke langt fra Hejninge og i 1946-47 huse på Nødskov Hede ved Lemvig. Steensbergs gravninger bekræftede i det store og hele de herskende udviklingsteorier, og hans populære bog »Den danske bondgård. Fra jordhuset til den moderne bondebolig« fra 1942 var en væsentlig baggrund for, at man besluttede sig for at iværksætte det ambitiøse projekt »Nationalmuseets bondegårdsundersøgelser«. Her skulle sogn for sogn bondegårde og -huse fra tiden før 1800 registreres ved opmålinger, beskrivelse og fotografering. To problemstillinger blev sat i focus: gårdtyper og selve boligens udvikling.⁵ Da lederen af projektet, Svend Jespersen, døde i 1958 stoppede projektet gradvist, ved at de øvrige medarbejdere blev engageret i andet museumsarbejde. Siden da har gårdtyper og boligens udvikling i perioderne før renæssancen ikke været en del af etnologernes studier over bondekulturen.

I 1972 blev studiet middelalderarkæologi oprettet i Århus, og det var nu muligt at genoptage de arkæologiske studier i middelalderens landbebyggelse. Man havde muligheden for at erstatte Steensbergs etnologiske indfaldsvinkel med en mere arkæologisk, en oplagt opgave i lyset af, at de forhistoriske arkæologer netop i de år via bopladeprojektet frem-

skaffede nye epogegørende resultater vedr. karakteren af bosættelserne, »den vandrende landsby«, de sociale og økonomiske forskelle indenfor landsbyen, den enkelte gårdsenheds huse og længer og selve huskonstruktionerne. Men man valgte i faget middelalderarkæologi at satse på andre emner. Olaf Olsen måtte i 1976 konstatere: » I middelalderens Danmark var landbruget det helt dominerende erhverv. Man skulle derfor tro, at middelalderarkæologien med forkærlighed ville dyrke studiet af sporerne efter middelalderens bønder, deres gårde, redskaber og agre. Med en vis beskæmmelse må vi notere, at dette for tiden ikke er tilfældet«. ⁶

Forhistorikernes arkæologiske resultater, der tidsmæssigt rækker op i middelalderens første århundreder, var stærkt medvirkende til, at historikere og arkæologer med tilknytning til Odense Universitet i 1970'erne gik igang med at udforske navnlig to emner. Middelalderlandsbyens opståen og forholdet til den forudgående bebyggelse samt udviklingen i landsbyens størrelse og struktur frem til omkring år 1700. Foruden Henrik Trane fra Fyens Stiftsmuseum (nu Fyns Oldtid, Hollufgård) var det Torben Grøngaard Jeppesen og Erland Porsmose, som var drivkræfterne. ⁷ Man må konstatere, at arkæologerne i 1970'erne ikke på samme måde blev inspireret til undersøgelser af selve gården og dens bygninger.

Interessen for middelalderens landbebyggelse var dog ved at vækkes, og med kendskabet til hele gårdkomplekser og mange bygninger fra den sidste af de vandrende landsbyer på overgangen til middelalderperioden, var der i 2. halvdel af 1980'erne lagt op til, at den blev inddraget i arkæologernes interessefelt. I 1987 oprettedes Landsbypuljen, et forum hvor arkæologer, historikere og andre, der aktuelt beskæftiger sig med middelalderens landbebyggelse mødes

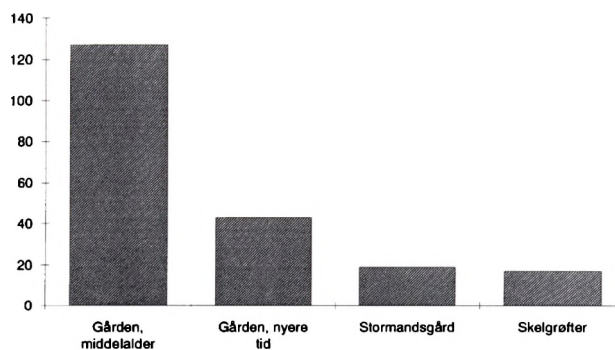

Fig. 2. Søjlediagram, der viser antal arkæologiske undersøgelser udført i perioden 1984-93 fordelt på kategorierne: gårdtomter fra henholdsvis middelalder og nyere tid, stormandsgårde og skel/toftgrøfter.

én gang om året med diskussionen koncentreret om vekslende emner (fig. 3). Puljen har vist sin værdi som inspirationskilde til projekter som »gård og kirke« og lokale bebyggelsesprojekter, som nu også inddrager den middelalderlige bebyggelse, foruden at der er skabt opmærksomhed og diskuteret tolkningsmuligheder i forbindelse med nye arkæologiske iagttagelser, som f.eks. de mange, ofte forvirrende grøftforløb, som optræder ved udgravninger af middelaldergårdtomter. Det er i puljens regi, at tolkningen af grøfterne som skelmarkeringer/toftegrænser, er opstået.

3. Udgravninger 1984-93. Resultater og tendenser

Siden 1984 har det arkæologiske Nævn hvert år udgivet publikationen »Arkæologiske udgravninger i Danmark (AUD)«, hvor alle årets undersøgelser er omtalt og kategoriseret i anlægstype og tidsperiode. Det er ved en systematisk gennemgang her muligt at få et overblik over den stigende interesse for anlæg i

LANDSBYEN

-nyt fra en arbejdsgruppe

Referat fra mødet i arbejdsgruppen til belysning af forhold i middelalderens og renaissancens landsbyer den 29. februar 1987 på Nationalmuseet

Der var blevet sendt indbydelse ud til alle arkæolog-bemandede museer i Danmark samt gennem Malmö Museum til relevante museer og institutioner i Skåne. Desuden var de to institutter for middelalderarkæologi i Århus og Lund indbudt. Særligt indbudte var professor Axel Steensberg og museumsinspektør Tove Hatting fra Zoologisk Museum.

Der er fra mange museer kommet positive tilbagemeldinger, og følgende personer havde mulighed for at deltage i det sluttende møde:

Fig. 3. Landsbypuljen har været aktiv med et årligt møde siden den blev dannet som fagligt forum i 1987.

det åbne land. F.eks. var der i 1984 16 udgravninger i selve landbebyggelsen, et antal som i 1993 var steget til 47.

Fra årgangene 1984-93 er ialt registreret 237 lokaliteter, hvor der er fundet anlæg med relation til landbebyggelsen. Her er ikke medtaget kirke- og voldstedsundersøgelser, tekniske anlæg som tegl-

ovne, keramikovne, veje, møller, vadesteder, broer, vandledninger, jernudvindingspladser, saltsyderier og et glarmesterværksted. For at få et indtryk af, hvilke anlæg interessen særligt har samlet sig om, er den enkelte undersøgelse blevet rubriceret i følgende hovedkategorier: Gårdtomter fra middelalderen, gårdtomter fra nyere tid, tomter fra stormandsgårde og skelgrøfter/toftegrænser (fig. 2).

Landsby og gård

Der er i ovennævnte periode udgravet levn af bygninger fra middelaldergårde på 127 lokaliteter og på 43 lokaliteter levn fra gårdbebyggelse fra nyere tid. En del af de ældste udgravninger i perioden er tydeligvis inspireret af udgravningsmetoden i det fynske projekt »landsbyens opståen og udvikling«, med mange små felter i udvalgte landsbyer. Fra 1984-86 drejer det sig om 12 undersøgelser fra Stevns, Århus Amt og Københavns Amt. Det viste sig imidlertid vanskeligt at tolke de strategiske udgravningsresultater. Ofte manglede spor fra tidsperioder, hvor man ud fra det skriftlige kildemateriale ved, at landsbyen har været fungerende, eller der var levn fra jernalder og vikingetid, som ikke umiddelbart passede med iagttagelser i andre af »hullerne« fra bebyggelsen. Fundene i de små felter var kort sagt for usikre til, at anstrengelserne stod mål med resultat. Da undersøgelserne typisk blev foretaget som beskæftigelsesprojekter, og da holdningen politisk til beskæftigelsesprojekter af denne karakter ændrede sig i midtferterne, forsvandt det økonomiske grundlag for undersøgelserne, og de blev ikke i nævneværdig grad fulgt op af museerne selv.

Næsten alle de øvrige udgravninger er sat i værk pga. bygge- og anlægsarbejdernes trussel mod bebyggelseslevnene. Dvs. det er også her overvejende

de antikvariske interesser og ikke en bevidst forskningsstrategi, som styrer. Der er i mange tilfælde tale om mindre prøveudgravninger, med få og ofte usikre anlægsspor, så som »gruber, en brønd og enkelte stolpehuller, muligvis fra en bygning«, »rest af ler-gulv« eller »mørkfarvet kulturjord«. Men heldigvis følges de lovende prøvegravninger generelt op med mere forskningsrettede nødudgravninger, en tendens som for landsbygningernes vedkomne kan ses tydeligere og tydeligere jo mere i nærmer os 1993. Men udgravninger i nødudgravningsregi har den store begrænsning, at det ikke er arkæologen men anlægsarbejdet, som bestemmer grænserne for udgravningen, og her har vi den væsentligste grund til, at kun få af udgravningerne giver mere end et lille indblik i anlægget.

Bedst står det til med oplysninger om den tidlig-middelalderlige bebyggelse. På 50 ud af de 127 lokaliteter er der undersøgt hustomter mm. fra perioden indtil ca. 1200, og det er her vi finder de arealmæssigt største enkeltudgravninger, med det største antal hustomter. Vi er stadig i en periode, hvor huse med jordgravede stolper gør det arkæologisk muligt at finde tomterne i modsætning til senere i middelalderen, hvor brugen af stensyld vinder frem, og gør det vanskeligt – i mange tilfælde umuligt – arkæologisk at erkende husene. Stenene er blevet fjernet i forbindelse med senere tiders dyrkning af området. Forholdet kan illustreres statistisk: på 70 lokaliteter er der fundet middelalderbebyggelse med levn af bygninger konstrueret med jordgravede stolper mod kun 17, hvor bygningerne har været opført på en stensyld.

Blandt den tidligmiddelalderlige bebyggelse er der flere eksempler på hele gårdtomter afgrænset af hegnsforløb (fig. 4). Husene ligger spredt på gårdtomten. Længere op i middelalderen har vi ingen

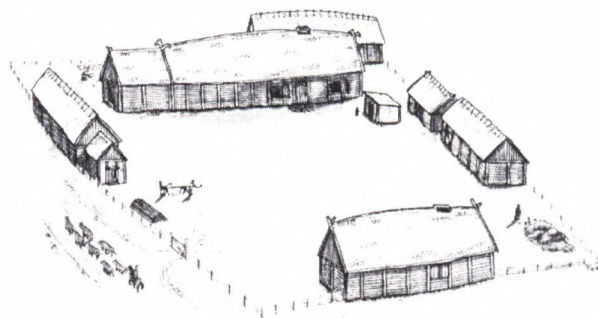

Fig. 4. N: Holsted, Ribe amt. Rekonstruktionstegning af gårdsanlæg fra tidlig middelalder. Set fra nordøst. Tegning T. Grønnegaard. Efter AUD 1993.

sikre, hele gårdtomter men dog enkelte eksempler, som Klemmestrup ved Køge⁸ og Todderup ved Århus,⁹ som nærmer sig. Der kan op gennem middelalderen konstateres en tendens mod en samling af gårdens huse i længer, og når man inddrager den eftermiddelalderlige gård, må der også være tale om en flytning af bygningerne ud i den del af gårdtoften, som vender mod landsbyforten.

De mange undersøgelser på dyrket mark efterlader sjældent egentlige kulturlag, men der er dog eksempler som Gl. Forlev ved Slagelse, hvor en trelænget gårdtomt med syldsten og gulve har overlevet dyrkningen. Ellers må man til de eksisterende landsbyer og under gårdbebyggelsen eller ud i skovene for at finde gårdtomter, der er bevaret med kulturlag. I begge tilfælde er der tale om lige så komplicerede og omkostningskrævende udgravninger som i byerne, og det er måske årsagen til, at de arkæologisk ansvarlige endnu ikke i nævneværdigt omfang har taget fat på nødudgravninger i landsbyerne. Der

Fig. 5. Udgravet gårdtomt fra landsbyen Krogdal i Gribskov. Tomten lå under få centimeter skovmudd. Foto: Nils Engberg 1990.

er her tydeligvis stadig et alvorligt hul i den arkæologiske dækning. Fra skovene kan nævnes Torup i Nordsjælland¹⁰ med et fint bevaret trelænget gårdsanlæg og Krogdal i Gribskov¹¹ (fig. 5), hvor gårdene ligeledes var velbevaret, men desuden med den interessante iagttagelse, at der omkring 1400 må have fundet en nymatrikulering sted, som har betydet, at hele gårdtoften flyttede.

Da man i begyndelsen af 1980'erne lavede punktundersøgelser i Vridsløsemagle ved København fandt man ingen bebyggelsesspor ældre end 1600-årene i selve landsbyen. Den middelalderlige landsby viste sig at ligge ved siden af den nuværende, og forklaringen må være, at man, efter at svenskerne i forbindelse med Københavns belejring 1658 havde

brændt landsbyen af, genopførte den ved siden af den gamle. En interessant variation af den vandrende landsby, som må åbne vore øjne for, at man også i middelalderen og senere har besluttet sig for hele landsbyflytninger, af årsager som vi idag ikke kender til. Der er således tre forklaringer på, hvorfor det kan være så svært på gårdtomterne at finde bygningskontinuitet gennem hele perioden, middelalder-nyere tid: Den ene er bygningernes flytning indenfor gårdtomten. Et eksempel er den nuværende Vorbasse landsby.¹² Den anden er flytningen af hele gårdtomten, og her kan man forvente en koncentration i forbindelse med torpudflytningen i 11-1200-årene og igen i forbindelse med landbrugskrisen og omstruktureringen i 2. halvdel af 1300-årene og be-

gyndelsen af 1400-årene. På Bornholm gør særlige forhold sig gældende med flytninger i 1000-årene og igen i 1200-årene.¹³ Den tredje er hele landsbyflytningen som ved eksemplet Vridsløsemagle.

Den manglende bebyggelseskontinuitet i de ofte begrænsede udgravningsfelter er dog ikke noget entydigt billede. Der er adskillige eksempler på, at bebyggelsen og enkelte bygninger har været stationære helt fra 1100-årene og frem til nutiden. Et er Kildemosegård ved Fredriksværk,¹⁴ hvor stuehuset kunne følges i 8 faser fra 1100-årene og frem, i øvrigt med den interessante detalje, at ældste hus stod på en stensyld, at hus nr. 2 havde jordgravede stolper, mens de efterfølgende igen stod på sten.

Med til beskrivelsen af den middelalderlige landsby hører også de kystnære bebyggelser. Vi ved fra skriftlige kilder, at bønder supplerede deres udkomme af gården ved at fiske og deltage i skibstransport af varer.¹⁵ Som fiskere kunne de være aktører i sildefiskeriet ved de store markeder i Skanør, Falsterbo og Dragør,¹⁶ eller de kan have haft en fiskebod ved stranden, som det er blevet arkæologisk påvist ved Nakkehoved og Ræveleje i Nordsjælland¹⁷ (fig. 6).

Vi har med det sidste tiårs undersøgelser langt fra fået et afklaret billede hvad angår bebyggelsen, dens reguleringer, torpudflytningen og eventuelle tilbageflytning og ej heller af forhold som bygningernes vandring på gårdtoften. Men vi har fået et meget mere nyanceret billede og en forståelse for, at man i beskrivelsen af middelalderens landbebyggelse ikke kan sætte den på simple formler. Ejerforhold, egnsforskelle, krige, naturkatastrofer m.m. har haft afgørende indflydelse på bebyggelsen, og gjort den og dens udvikling til en meget kompleks størrelse.

Det er nu muligt for den tidlige middelalder, som Hans Skov har påvist, at drage konklusioner vedr.

Fig. 6. Den bagerste del af fiskerhuset i det tilsandede Ræveleje ved Nordsjællands kyst viste sig at være en ældre, sæsonbenyttet fiskebod fra o. 1400. Foto: Nils Engberg 1988.

huskonstruktioner og opstille en udviklingsteori.¹⁸ Går vi længere op i middelalderen bliver billedet imidlertid helt anderledes kompliceret.¹⁹ At lægge husenes tømmer op på en syldstensrække skyldes den tiltagende mangel på træ i Danmark og antages for alvor at blive almindeligt i 1300-årene, men fra flere eksempler blandt det sidste tiårs udgravninger kendes stensylden fra hustomter tilbage til 1100-årene, og huse med jordgravede stolper kan følges i bl.a. Esbjerg Museums mange udgravninger i landbebyggelser fra middelalder og helt op til nyeste tid.

Oplysninger fra eftermiddelalderlige kilder,²⁰ giver et indblik i en bygningsudvikling, som uden tvivl har været benyttet i 1300-årene på Kildemosegård ved også her gradvis at skifte de jordgravede stolper ud med en stensyld. En meget mere organisk udvikling af bebyggelsen end de klart adskilte faser, vi som arkæologer gerne ser. Vender vi os mod selve konstruktionsprincippet, de én-, to- eller treskibede bygninger (tagkonstruktionen båret i ydervæggene, af midtsuler eller af to højremme), synes det klart, at den énskibede har været dominerende, men at de andre også forekommer helt op i nyere tid. For brugen af byggematerialer finder vi samme varierede mønster med bindingsværket som det dominerende, men med adskillige eksempler gennem hele perioden middelalder-nyere tid på trævægge i enten stav- eller bulkonstruktion. Det må således konstateres, at der er store variationer i byggeteknik og byggematerialer, og at vi ikke med de nuværende arkæologiske resultater kan finde et blot tilnærmelsesvis entydigt udviklingsforløb. I studiet af de endnu stående gårdes bygninger er man meget fokuseret på betydningen af de egnsprægede variationer. Meget tyder på, at der også i middelalderen har været sådanne egnsforskellige byggetraditioner, og desuden må en del af forklaringen være at finde i funktionsbestemte bygningskonstruktioner og materialer. Så længe mange udgravninger er af begrænset omfang, er sådanne forskelle imidlertid ikke til at overskue i det enkelte gårdsanlæg.

Stormandsgård/hovedgård

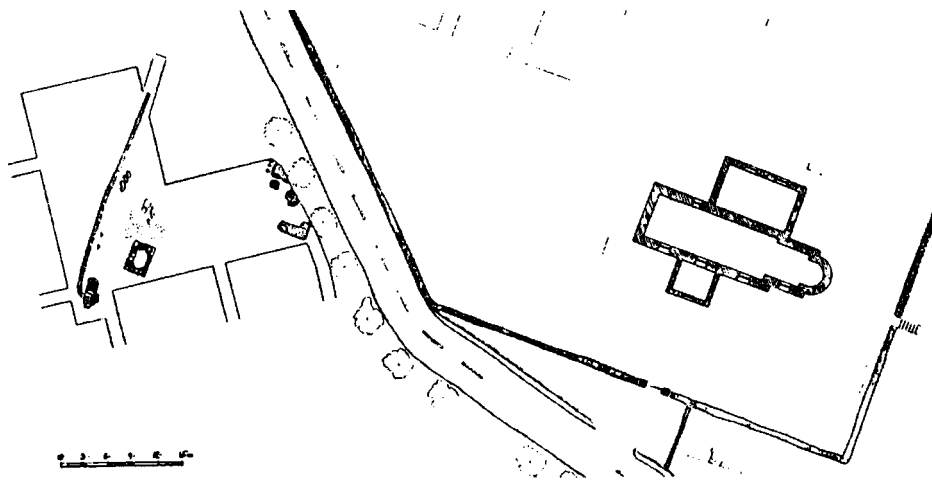
Undersøgelser på 19 forskellige lokaliteter bliver af udgraverne omtalt som mulige »stormandsgårde«. Definitionen tager i alle tilfælde udgangspunkt i, at de undersøgte bebyggelsesspor ligger i nærheden af

en kirke, dvs. det er sammenhængen gård-kirke som stormandsindikation, der er begrundelsen. I materialet kan konstateres en forskel mellem vest- og østdanmark. I vest er der tale om 900-1000-tals bebyggelse i form af huse med jordgravede stolper, i øst er det stensatte kældre eller rester af stenhuse fra 11-1200-tallet. I begge tilfælde bør man forholde sig stærkt kritisk til definitionen. Den vstdanske forudsætter, at der har eksisteret en ældre kirke end den nuværende yngre stenkirke, og at der rent faktisk er en sammenhæng mellem denne endnu ikke konstaterede kirke og de undersøgte bebyggelsesspor. Sammenhængen er kun godtgjort overbevisende ved Lisbjerg.²¹ I østdanmark er problemet, at enhver rest af et stenhus eller en kælder bliver anset for »fint«, så selvom fundet ikke er gjort lige ved kirken, bliver det sat i forbindelse hermed. Vi må i det mindste kræve en beliggenhed lige op af kirken og helst et sammenfald i byggematerialer med kirken, som i tilfældet ved Rye²² (fig. 7). Kun to af de anlæg, som er undersøgt indenfor det sidste tiår kan med rimelighed antages at have været stormandsæder. Gården ved Rye er nævnt, den anden er Ranestedet i Varpelev.²³

Toftegrøfter/skel

Siden 1989 er der registreret 17 tilfælde, hvor man har fundet grøfter, som enten ligger i de nuværende sogneskel, afgrænser bytoften fra bymarken, ligger i ejerlavsskellet eller antages at have fungeret som toftegrænse. Grøften som skelmarkering kendes udmærket fra de middelalderlige kirkegårde, hvor de har været benyttet fra 1000-årene og frem. Når vi også kan finde dem i kendte verdslige skel som afgrænsning af ejerlav og bytofte, er der god grund til at se de mange grøfter, som lader sig erkende i f.eks. den middelalderlige bebyggelse på Esbjergegnen²⁴ og i Tårnbyud-

Fig. 7. Rye vest for Roskilde. Situationsplan 1988. Den ældste del af gården, en frådstensbygning, ses nærmest kirken. Vest herfor har ligget en bygning med et langt afløb og et trappestårn. Tegning: Michael Andersen.

gravningen,²⁵ som markering af gårdtofter. Billedet er endnu forvirrende, og vi er ikke fortrolige med tolkningerne, men sådan var det også engang med stolpehullerne. Grøfterne bliver uden tvivl et vigtigt redskab, bl.a. når man skal finde ud af, hvilke bygninger i en udgravning, der hører til samme gård.

4. Afslutning

Som det er fremgået ovenfor, har det sidste tiårs arkæologiske undersøgelser af middelalderens og renessancens landbebyggelse ikke kunnet levere entydige svar på centrale spørgsmål som: hvornår blev middelalderlandsbyen grundlagt, hvordan så den ud? hvordan udviklede den sig med reguleringer og torpernes ud- og indflytninger? hvordan så gårdene ud og hvordan udviklede de sig? Hvordan ser man forskel på en hovedgård/stormandsgård, landbogård, brydegård, gårdsædestavn eller fæstegård? Alligevel har udgravningerne løftet hele diskussionen og nuanceret den, så der nu er håb om, at der i en ikke for fjern fremtid kan gives svar på nogle af

spørgsmålene. Her er det vigtigt, som også Erland Porsmose påpeger,²⁶ i de kommende år at fokusere på hele sammenhænge, dvs. at få udgravet hele gårdtofter og hele landsbyer. Der findes på dyrket mark i hundredevis af landsbyer, som blev nedlagt i 15-1600-årene, så mulighederne er der.

Der har i arkæologernes arbejde med middelalderens landbebyggelse siden 1970'erne været lagt vægt på spørgsmål i høj grad stillet på historikernes præmisser. Det er der ikke noget mærkeligt i, når man tager i betragtning, hvor meget vægt historikerne gennem tiden har lagt på at belyse agrare forhold, og hvor lidt interesse middelalderarkæologerne har vist for emnet. Det har desværre i forbindelse med udgravningerne af landbebyggelsen dæmpet opmærksomhed for den materielle folkekulturs efterladenskaber i form af redskaber, personligt udstyr, køkkengrej osv., og det er i høj grad gennem en forståelse af sammenhænge, hvori de indgår, at vi kan komme tæt på bondens hverdag. Vi må kende så meget som muligt til denne hverdag, ved bl.a. at

gøre mere ved studiet af genstandene og i langt højere grad inddrage naturvidenskabelige undersøgelser ved udgravningerne. Med Liegbott's ord. »gården ... var det økonomiske eksistensgrundlag ikke blot for landbefolkningen, der udgjorde mindst 90% af landets befolkning i middelalderen, men for hele samfundet«. ²⁷ Også de mindre omfattende udgravninger kan her bidrage med væsentligt nyt.

Noter

1. Porsmose 1991 s. 196 samt i Porsmose 1994 s. 267.
2. Lund 1903, 2. bog, s. 1-33.
3. Lund 1903, 2. bog, s. 12.
4. For en oversigt over diskussionerne om gårdens og den byggetekniske udvikling se Stocklund 1969 s.16-18.
5. Det har desværre været symptomatisk for bondegårdsforskningen, at de store indsamlere ikke selv har nået at bearbejde deres materiale. Det blev også tilfældet for lederen af Nationalmuseets bondegårdsundersøgelser, Svend Jespersen. Blandt hans artikler må fremhæves Jespersen 1954-56 og den posthumt udgivne Jespersen 1961.
6. Olsen 1977 s. 10.
7. Jeppesen 1981 og Porsmose 1981.
8. Rasmussen 1989.
9. Hoff og Jeppesen 1991-92.
10. AUD 1991.
11. AUD 1990 og 1991.
12. Porsmose 1993 s.267.
13. Se artikel af Finn Ole Nielsens i dette bind.
14. Engberg 1986.
15. Se artikel af Jan Bill i dette bind.
16. Se artikel af Tommy Christensen i dette bind.
17. Engberg og Frandsen 1989.
18. Se artikel af Hans Skov i dette bind.
19. Se artikel af Ulla Fraes Rasmussen i dette bind.
20. Se artikel af Henrik Vensild i dette bind.
21. Jeppesen og Madsen 1988-89.
22. Andersen 1992.
23. Se artikel af Ulla Fraes Rasmussen i dette bind.
24. Se Artikel af Palle Siemen i dette bind.
25. Se artikel af Ditlev Mahler i dette bind.
26. Porsmose 1991 og 1993.
27. Liebgott 1989 s. 27.

Litteratur

- Andersen, Michael: Stormandsgårde ved kirkerne i Rye og Kirke-Hyllinge på Sjælland. I: Medeltida husbyggande, Lund Studies in Medieval Archaeology 9. Lund 1992.
- Arkeologiske udgravninger i Danmark, 1984-1993. Udgivet af Det arkæologiske navn.
- Engberg, Nils: Kildemosegård gennem 800 år. I: Fredrikværks-egnens Museums årbog 1986.
- Engberg, Nils: Middelalderlandsbyens huse – en oversigt over forskningen i Danmark, udviklingsteorier og udgravningsresultater. I Medeltida husbyggande, Lund Studies in Medieval archaeology 9. Lund 1992.
- Engberg, Nils og Søren Frandsen: Senmiddelalderens sæsonfiskere og den første helårsbebyggelse på Nordsjællands nordkyst. Gilleleje Museums jubilæumsårbog 1989.
- Hoff, Anette og Jens Jeppesen: Todderup. En udgravet torpbebyggelse og torperne historisk belyst. I KUML 1991-92.
- Jeppesen, Jens og Hans Jørgen Madsen: Stormandsgård og kirke i Lisbjerg. KUML 1988-89.
- Jeppesen, Torben Grøngaard: Middelalderlandsbyens opståen. Kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse mellem yngre jernalder og tidlig middelalder. Fynske Studier XI. 1981.
- Jespersen, Svend: Et nordisk gårdproblem. I: Fortid og Nutid XIX. 1954-56.
- Jespersen, Svend: Studier i Danmarks bønderbygninger. 1961.
- Liebgott, Niels-Knud: Dansk Middelalderarkæologi. 1989.
- Lund, Troels: Dagligliv i Norden. Folkeudgaven 1903.
- Olsen, Olaf: Perspektiver i dansk middelalderforskning. I: hikuin 3. 1977.
- Porsmose, Erland: Den regulerede landsby. Studier over bebyggelsesudviklingen på Fyen i tiden fra ca. 1700 til ca. 1000 e.Kr. fødsel. Odense University Studies in History and Social Sciences. vol. 72. 1881.
- Porsmose, Erland: Landsbyen i renaissancearkæologien. I: hikuin 18. 1991.
- Porsmose, Erland: Landbebyggelsen. I: Da klinger i muld... 25 års arkæologi i Danmark. 1993.
- Rasmussen, Ulla Fraes: Klemmestrup – udgravning af en middelaldergård ved Køge. I: Køge Museums Årbog 1989.
- Stocklund, Bjarne: Bondegård og byggeskik. 1969.